

J.C.G.M. Jansen

De Limburgse Sociale Studieweken. Denken over kerk en samenleving tussen 1925 en 1984

Op 19 april 1925 startte in Rolduc de eerste Limburgse Sociale Studieweek. Drager was de Limburgse R.K. Werkliedenbond. De organisatie was in handen van de hoofdaalmoezenier van sociale werken Henri Poels en de voorzitter van de werkliedenbond Jos Maenen. De week was in allerijl in elkaar gestoken en diende een pedagogisch doel.¹ Iedereen die in de katholieke arbeidersorganisatie een leidende rol speelde, al was het maar in een afdeling, diende op de hoogte te zijn van de katholieke sociale leer en de maatschappelijke problemen. Tussen de zondagmiddag en de dinsdagmiddag werden negen lessen gegeven van elk twee uur. Discussies waren alleen mogelijk in gemengde groepen bestaande uit geestelijken, politici en arbeiders. De Studieweek werd een succes. Er verschenen 150 arbeiders en 80 notabelen, waaronder bisschop L. Schrijnen, de voorzitter van de ministerraad Ch. Ruijs de Beerenbrouck en de mijndirecteuren A. Frowein, A. Haex en W. Schweitzer. Werkgevers, werknemers en clerici gingen vertrouwelijk met elkaar om. Wat in katholieke kring werd gedacht over sociale problemen hoorde men al tientallen jaren, even over de grens al sinds 1886,² maar deze harmonie was uniek.

Alle aanwezigen drongen aan op herhaling.³ Tot de opheffing van de diocesane KAB (Katholieke Arbeiders Beweging) in 1964 werden, met een onderbreking als gevolg van de oorlog, de Sociale Studieweken georganiseerd door de Limburgse katholieke arbeidersstandsorganisatie. De Diocesane Commissie van Samenwerking – een verband van standsorganisaties van boeren, arbeiders, middenstanders, werkgevers en witte boordenwerkers – zette de weken daarna nog acht jaar voort.

De Studieweken zijn nogal eenzijdig gedocumenteerd. Van de archivalia is veel verloren gegaan en wat bewaard bleef, is maar deels ontsloten. De publicaties die naar aanleiding van de Sociale Studieweken verschenen, zijn makkelijker raadpleegbaar. Pater Remigius Dieteren O.F.M. en dr. J.F.R. Philips brachten een grote collectie bijeen en deponeerden die bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht. Het is een unieke verzameling die ons in staat stelt de Limburgse weken in West-Europees perspectief te plaatsen. Ze is ruim voldoende om drie vragen te beantwoorden: hoe vond men onder vrijwel ongeschoolde arbeiders een representatief deelnemersveld, hoe kon men het vasthouden, en hoe verspeelde men in korte tijd de achterban? Er is dus reden er bij de tachtigste verjaardag van een van de samenstellers, dr. J.F.R. Philips, aandacht aan te besteden.

¹ *De Christelijke Mijnwerker* 15-02-1925, ingezonden brief van Poels en Maenen, d.d. 2-02-1925.

² P. Gérin, 'Sociaal-katholicisme en christen-democratie (1884-1914)', in: E. Gerard (ed.), *De Christelijke Arbeidersbeweging in België 1891-1991* dl. I (Leuven 1991) 59-63.

³ *De Christelijke Mijnwerker* 3-05-1925; SHCL, documentatie Poels 45, brief van 28-04-1925 van Poels aan Ruijs.

We passen een chronologische werkwijze toe en stellen vier fasen aan de orde: de voorgeschiedenis, de opgang in een tijdvak van politieke en sociaal-economische crisis (1925-1939), de spanningen tussen 1947 en 1960 en de teloorgang in de jaren zestig en de vroege jaren zeventig van de twintigste eeuw.

Het ontstaan van de Katholieke Sociale Studieweken

In de loop van de negentiende eeuw nam in katholieke kring de belangstelling voor de sociale problematiek toe. Gaandeweg werd een katholieke sociale leer ontwikkeld.⁴ Recente studies wijzen op aanzetten bij Duits- en Franstalige romantici uit de eerste helft van de negentiende eeuw.⁵ Maar pas vanaf 1870 werden stappen voorwaarts gezet in Duitsland, Frankrijk, België, Italië en Zwitserland.⁶

In tegenstelling tot wat in protestantse kring gebruikelijk werd, zochten de katholieken niet naar een bijbels fundament, maar veeleer naar mogelijkheden scholastieke opvattingen omtrent rechtvaardigheid en sociale orde toe te passen in nieuwe omstandigheden. Behoudens in België, waar de wijsgeer en latere kardinaal D.-J. Mercier koos voor een teruggrijpen op de oorspronkelijke teksten van Thomas van Aquino, refereerde men gewoonlijk aan een achttiende- of negentiende-eeuwse Thomist, nog levend in een agrarisch-ambachtelijke samenleving. Zij hadden heel uiteenlopende gedachten over de wijze waarop men de problemen van de industriële samenleving te lijf moest gaan.

Van 1886 af werd op paus Leo XIII druk uitgeoefend lijn te brengen in de discussie. De encycliek *Rerum Novarum* van 1891 riep de gelovigen op de sociale problemen aan te vatten op basis van katholieke opvattingen omtrent billijkheid en rechtvaardigheid met als uitgangspunt herstel van de waardigheid van de arbeider. Indien onderdelen, zoals de bescherming van het privé bezit, het recht zich te verenigen, de zorgplicht van de overheid, rechtvaardig loon en het verdedigen van de religieuze vrijheid door lokale omstandigheden niet dadelijk de aandacht konden krijgen die ze verdienden, moest ieder maar kijken hoe hij het doel het best kon nastreven.⁷

⁴ A. Waszink in: *Verslagboek van de Sociale Studieweek gehouden te Maastricht in 1911*, 235-243 en J. van der Velden, 'Zur Vorgeschichte', in: *Wirtschafts- und Sozialpolitik in der berufsständische Ordnung. Erste Soziale Woche der Volksverein für das katholische Deutschland* (Köln 1933) 3-7.

⁵ K.H. Vogt, *Katholische Arbeiterbildung und Kirchlichkeit der katholischen Arbeiterschaft Deutschlands im 19. Jahrhundert* (Bonn 1978) 122-127 en Th. Salemink, *Katholieke kritiek op het kapitalisme 1891-1991* (Amersfoort 1991) 39-40.

⁶ J. Y. Calvez et J. Perrin, *Église et société économique. L'enseignement social des papes. Du Léon XIII à Pie XII* (Paris 1959) 100.

⁷ Vgl. de samenvattingen van *Rerum Novarum* in de encycliek *Mater et Magistra* van Johannes XXIII uit 1961, 19-23; de apostolische brief *Octogesima Adveniens* van Paulus VI uit 1971, 4 en de encycliek *Centesimus Annus* van Johannes Paulus II uit 1991, 5-11.

Aanpassing en uitwerking van de encycliek kregen vlug aandacht. De geschriften rolden in hoog tempo van de pers,⁸ maar een richtingenstrijd kon niet altijd worden vermeden. Op één netelig punt had Leo XIII al gewezen: de industrialisatie had niet alleen de arbeiders in de verdrukking gebracht. Ook landbouwers, ambachtslieden en detailhandelaren worstelden met existentieproblemen. Moest men ze samen laten optrekken? In Nederland werd ervoor gekozen. Ook de bisschop van Roermond, Drehmanns, was voorstander van een integrale aanpak. Op de tweede Limburgse Katholiekendag in 1900 hield echter een jong priester uit Venlo, Henri Poels, een rede getiteld 'Onze roeping': tenzij werd opgetreden in de geest van *Rerum Novarum* waren de arbeiders in Roermond en Maastricht voor de Kerk verloren.⁹ Het sloeg aan. Poels trad toe tot het organisatiecomité. Ch. Ruijs de Beerenbrouck nam de leiding op zich. Beiden waren voorstander van autonomie voor de arbeidersbeweging. In 1901 hield RKSP-voorman W.H. Nolens de vergadering voor dat een scheiding van patroons- en arbeidersverenigingen onontkoombaar was.¹⁰ In 1902 pleitte Poels voor het oprichten van sprekersbonden, waarvan de leden 'onze mannen' konden vormen.¹¹ Maar waar haalde men de sprekers vandaan? Wie zag erop toe dat ze actuele onderwerpen aan de orde stelden en eenvoudige lieden tot zelfwerkzaamheid brachten? Het was niet simpel. In Nederland en België kon menig lokaal secretaris niet notuleren en wisten de penningmeesters geen boekhouding bij te houden. Elke poging daar verbetering in te brengen werd bejubeld. Vooral over de sociale cursus van de Leo XIII-club in Roermond was men enthousiast. Onderwijzers verzorgden er lessen die aansloten bij het kennisniveau van de lagere school.¹²

Eind 1904 ontdekten het *Katholiek Sociaal Weekblad (KSW)* en *De Gids op Maatschappelijk Gebied* in Zwitserland en Duitsland voortgezette cursussen van praktische aard geschikt voor arbeiders. Laat het Centraal Bureau van de Katholieke Sociale Actie (KSA) ook zoiets brengen, schreef het *KSW*.¹³ Nauwelijks een jaar later kon het blad melden dat van 2 tot 9 september 1906 in Utrecht een sociale week werd gehouden, georganiseerd door de KSA met medewerking van alle in sociale vraagstukken geïnteresseerden katholieken in Nederland. De Utrechtse week werd een succes. Er was gerekend op 40 deelnemers, maar er verschenen 1.000 mensen, waaronder Domela Nieuwenhuis. Hij schreef: 'Er heeft zich daar aan de roomse zijde een groep Katholieken gevormd, waarmee

⁸ Vgl. E.C.M. Fleré, 'Relatie van de katholieke sociale beweging in Duitsland – met name de *Volksverein für das katholische Deutschland* – en de katholieke sociale beweging in België en Nederland. Voorlopige bibliografie', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XXIV* (1978) 83-126.

⁹ SHCL, archief VLK 11, stukken betreffende de Katholiekendag 3-4 juni 1900 te Roermond en SHCL, documentatie Poels 19, Katholiekendag 1900. Poels' rede 'Onze Roeping' is herdrukt in: Poels, *Een zestal redevoeringen* (Kerkrade 1935) 9-22.

¹⁰ SHCL, archief VLK 12, 'Officieel programma van den Limburgschen Katholiekendag van 1901 te Venlo', 17 en 21.

¹¹ SHCL, documentatie Poels 19, brief van 21-05-1902.

¹² *Katholiek Sociaal Weekblad* 3 (1904) 381 en (1905) 335.

¹³ *Ibidem*. *De Gids op Maatschappelijk Gebied* bracht in 1904 en 1905 een achttal berichten rond dit thema; in jrg 4 (1905) artikelen over de sociale cursussen in Mönchen-Gladbach.

men rekening heeft te houden...Dit zijn geen botterikken. Deze partij is nog niet verslagen'. Het protestantse Patrimonium verzuchtte: 'Die Katholieken pakken aan. Het zal nog lang duren voor wij zover zijn'.¹⁴

De sociale weken van de Katholieke Sociale Actie

De organisator van de eerste sociale week in Nederland, P.J.M. Aalberse, had van de Fransen de duur van de cursus en het niveau van de voordrachten overgenomen: acht dagen volksuniversitair onderwijs. Van de Duitse vakantie cursus stamde de bevattelijkheid van de lessen en de afwezigheid van het debat. Uit Zwitserse koker kwam het thema: 'De samenhang tussen de sociale problemen'. In Utrecht werden praktische kwesties behandeld, af en toe onderbroken door algemene beschouwingen. De week gaf de katholieke sociale actie in Nederland een eigen karakter. Terwijl de Franse weken in het teken stonden van een afwijzing van staatsbemoeienis met de sociale vraagstukken, legden P.J.M. Aalberse¹⁵, J.D.J. Aengenent¹⁶, Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck¹⁷, J. Nouwens¹⁸ en G.J. Liesker¹⁹, die in Utrecht twaalf van de 25 spreekbeurten voor hun rekening namen, de nadruk op het tot stand brengen van verbeteringen door particuliere organisaties met steun van lagere overheden.²⁰ Utrecht legde vast dat de sociale weken een activiteit waren van de standsorganisatie, gericht op verbetering van het intellectuele niveau van de arbeiders en hun mogelijkheden tot sociale stijging. Het was geen vakbondsactiviteit. Daar stonden problemen rond inkomen en sociale zekerheid centraal.

Rerum Novarum had gesteld dat het ging 'om een zaak waarvoor geen uitkomst mogelijk was zonder de hulp van godsdienst en staat'.²¹ Een rede van G. Toniolo op een Italiaanse sociale week over de wenselijkheid de maatschappelijke vooruitgang te baseren op wetgeving waarvoor katholieke sociale beginselen het *Leitmotiv* vormden, bracht de Katholieke Sociale Actie ertoe een gevleugeld woord van Henri Poels 'hoe zalig is het in merg en been rooms-katholiek te zijn' in 1907 als rode draad door de sociale week in Breda te laten lopen. Van 1908 tot 1910 werd ingehaakt op actuele noden.²² In 1911 was het twintig jaar geleden dat de encycliek *Rerum Novarum* verscheen en tien jaar nadat Pius X haar in *Graves de Communi Re* had aangevuld. De Katholieke Sociale Actie greep de jubilea aan om op een in Maastricht te houden studieweek andermaal de uitgangspunten

¹⁴ *Katholiek Sociaal Weekblad* 5 (1906) 300, 358-359, 415-416, 431 en 443. *De Gids op Maatschappelijk Gebied* 5 (1906) 9 en 16 september en 14 oktober: 'De sociale week in Nederland'.

¹⁵ 1871-1948. Van 1918 tot 1923 minister van arbeid. Grondlegger van de sociale wetgeving in Nederland.

¹⁶ 1873-1935. Van 1928 tot 1935 bisschop van Haarlem.

¹⁷ 1873-1935. Van 1918 tot 1925 en van 1929 tot 1933 voorzitter van de Ministerraad.

¹⁸ Voorzitter van de Nederlandse Katholieke Middenstandsbond.

¹⁹ Hoogleraar aan de *Université Catholique de Fribourg* in Zwitserland.

²⁰ *Programmaboek van de sociale week te Utrecht gehouden van 2-9 september 1906*, samenvattingen van de redes. Ook het *Verslag van de sociale week te Utrecht* (Leiden 1907) biedt geen volledige teksten.

²¹ *Rerum Novarum* 1891, 13.

²² *Programmaboeken van de sociale weken 1908 te Rotterdam, 1909 te Nijmegen en 1910 te Amsterdam*.

Een aantal voortrekkers uit de Katholieke Sociale Actie. Centraal in het midden P.J.M. Aalberse, de organisator van de eerste sociale week in Nederland die tussen 2 en 9 september 1906 plaats vond in Utrecht. Fotocollectie SHCL.

van het katholiek sociaal denken aan de orde te stellen. Poels betoogde er dat alleen erkenning en toepassing van christelijke beginselen uitzicht bood op een oplossing en pleitte voor het tot stand brengen van een sterke arbeidersbeweging. De voorzitter van Jong Limburg, M.A.M. Waszink, concludeerde uit *Graves de Communi Re* dat sociale actie moest worden gecoördineerd door de bisschoppen. Het staflid van de KSA, A.J.H. Engels, haakte er tijdens de slotzitting op in. Poels en Waszink hadden hem duidelijk gemaakt dat er iets goed mis was met de Limburgse arbeidersbeweging. De mijnwerkers waren er samen met de protestanten christelijk georganiseerd, hoewel de Nederlandse bisschoppen interconfessionele vakbonden uitdrukkelijk hadden afgewezen.²³ Vergadervoorzitter Ruijs de Beerenbrouck verweet Engels de bisschop van Roermond te desavoueren en sloot onverhoeds de vergadering.

De interconfessionele organisatie was inderdaad omstreden. Rond de jaarwisseling van 1908-1909 had Ruijs bisschop Drehmanns er echter van weten te overtuigen, dat de Limburgse mijnwerkers die nu eens aan deze en dan weer aan gene zijde van de grens werkten, zich moesten aansluiten bij de Duitse interconfessionele *Christliche Gewerkschaften* om te kunnen profiteren van de Duitse voorzieningen bij werkloosheid, ziekte en overlijden. Een rooms clubje in Limburg kon zoiets niet bieden, zolang de mijnbouw hier nog zo onbetekenend was. Drehmanns begreep dat de verplichting zich katholiek te organiseren, die hij samen met zijn collegae op 7 juli 1906 aan de katholieke Nederlandse arbeiders had opgelegd, de Limburgse arbeidersgezinnen in de problemen bracht en stond toe de bestaande situatie stilletjes te continueren.²⁴

De secretaris van de KSA, Aalberse, stelde zich echter vierkant op achter zijn medewerker. Hij verweet Ruijs de samenwerking van de sociaal bewogen katholieken in Nederland in de waagschaal te stellen.²⁵ Ruijs trad daarop af als voorzitter van de KSA. In een klap verloor die alle krediet. Aalberse had in 1912 moeite in Breda een zevende sociale week te organiseren. Er verschenen haast geen arbeiders.²⁶ Tussen 1913 en 1919 organiseerde de KSA vierweekse kadercursussen over de sociale problematiek, het arbeidscontract, de sociale wetgeving en de sociale verzekering. Er meldden zich slechts 24 cursisten.²⁷

Hoe verder? De gedachte weer een sociale week te organiseren was nooit los gelaten. In 1921 nam de Vereniging Katholiek Nederland de zaak over. Van 12 tot 17 december werd in Utrecht een week over het bedrijfsradenstelsel gehouden.

²² Programmaboeken van de sociale weken 1908 te Rotterdam, 1909 te Nijmegen en 1910 te Amsterdam.

²³ *Verslagboek van de zesde sociale week van de KSA van 3-10 september 1911 gehouden te Maastricht*, verkorte redes van Poels (1-8) en Waszink (9-22 en 235-250); *Limburger Koerier* van 11-09-1911, verslag van de rede van Engels. De volledige tekst van de rede van Poels in: *Een zestal redevoeringen* (Heerlen 1935) 70-100.

²⁴ J.C.G.M. Jansen, 'Rerum Novarum en de sociale vernieuwing in Limburg in de loop van honderd jaar (1891-1991)', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XXXVI* (1991) 117-119 en *Limburger Koerier* 11-09-1911, verslag van de slotzitting.

²⁵ *Katholiek Sociaal Weekblad* 10 (1911) 441.

²⁶ *Katholiek Sociaal Weekblad* 11 (1912) 437.

²⁷ Idem 12 (1913) 39-42, 189 en 416; 13 (1914) 249, 14 (1915) 190, 262 en 277; 15 (1916) 73, 561 en 577; 16 (1917) 270 en 382; 17 (1918) 133, 199 en 349; 18 (1919) 410, 418 en 426.

De politici J.R.H. van Schaik, J.I.J.M. Schmutzer en C.P.M. Romme gaven er het startsein voor een discussie over medezeggenschap, die Nederland een generatie lang in de ban zou houden. Maar ze maakten het zo ingewikkeld dat het de vraag is of de toehoorders gesterkt naar huis gingen.²⁸

Was er in Nederland nog plaats voor een sociale week? De Franse *Semaines Sociales* waren onontbeerlijk als bijscholing voor al wie sociale voorlichting gaf. Ook de Belgische weken vonden veel weerklank. Men meende er dat christelijke sociaal-democratie, arbeidersbeweging en Vlaamse emancipatie samenhingen,²⁹ met als gevolg dat katholieke ministers de weken trouw bezochten en de belangstelling onder de arbeiders stormachtig groeide.³⁰ Eind augustus 1923 bezochten Poels en Maenen de Vlaamse sociale week. De arbeiders maakten er de meerderheid uit van de 436 aanwezigen. Het thema 'Onze leidende beginzelen' werd behandeld door sprekers, afkomstig uit kerkelijke kring, universitaire wereld, politiek en arbeidersmiddens.³¹

Het ontstaan van de Limburgse Sociale Studieweken

De Limburgse Studieweek van april 1925 werd een mengeling van elementen uit de oude studieweken van de Katholieke Sociale Actie – precies de helft van de sprekers kwam uit die stal – en sterke punten uit de Belgische, Franse en Duitse weken. Uit Poels' eigen koker stamden de praatavonden. De zondag- en de maandagavond werden gebruikt voor informele discussies, waaraan elke aanwezige mocht deelnemen, mits hij bereid was de ander voldoende ruimte te geven zijn opinie naar voren te brengen.³²

Niet alleen in organisatorisch opzicht waren de inrichters van de eerste Limburgse Sociale Studieweek hun Belgische collegae veel verschuldigd. Hun voorbeeld speelde ook een rol bij de keuze van de accommodatie. De Vlamingen hielden hun sociale weken van het begin af in een Leuvens college. Ze meenden dat voor zo'n cursus een onderwijskundige omgeving nodig was. Men hield er de deelnemers makkelijk bijeen, tijdens de lessen konden aantekeningen worden gemaakt en de docenten hadden naslagwerken bij de hand. Poels en Maenen zochten een onderkomen van vergelijkbaar niveau. Ze lieten het oog vallen op Rolduc. Daar werden alle verlangde faciliteiten geboden en hoefde geen mijnwerker weg te blijven vanwege de reiskosten. Ze kregen maar met moeite

²⁸ Idem 20 (1921) 367 en *Achtste sociale week Utrecht, december 1921*, voordrachten Van Schaik, 86-108; Schmutzer, 147-189 en Romme, 268-279.

²⁹ L. Wils, 'De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging', in: L. Wils, *Vlaanderen, België en Groot-Nederland* (Leuven 1994) 241-257; Gérin, 'Sociaal-katholicisme en christen-democratie', 97-113 en Gerard, *De Christelijke arbeidersbeweging*, 118-123.

³⁰ *Verslagboek van de Vlaamse Sociale Week 1913*, 64-79 en *Sommaire de cours sociale Wallonne tenue à Liège 1913*, ongepagineerd.

³¹ *Verslagboek van de tiende Vlaamse Sociale Week gehouden van 26-29 augustus 1923*, inhoud en deelnemerslijst.

³² SHCL, documentatie Poels 45, brieven aan Ruijs de Beerenbrouck 28-04-1925 en aan G. Brom 8-06-1927.

toestemming, mogelijk pas na interventie van premier Ruijs de Beerenbrouck.³³ De organisatie van een Studieweek midden onder de paasvakantie had teveel extra werk opgeleverd, mede omdat er in plaats van de verwachte 50 circa 300 deelnemers waren verschenen. De Studieweek werd in het vervolg in augustus gehouden, als het complex leeg was.³⁴

Op zoek naar een paradigma

Qua inhoud en doelstellingen verschilden de Limburgse Studieweken sterk van hun door de Katholieke Sociale Actie georganiseerde voorgangers. De Sociale Studieweek moest de arbeiders de grondslagen van de katholieke sociale leer bijbrengen en hen oproepen zich in te zetten voor het apostolaat. Wie kon het doen? In katholiek Nederland stond de wetenschapsbeoefening nog in de kinderschoenen. Bij de opening van de eerste Limburgse Studieweek was de Katholieke Universiteit Nijmegen nog geen twee jaar oud. Sociale en economische wetenschappen werden er niet beoefend. Te vaak moest beroep worden gedaan op docenten van seminaries. Het gaf de Studieweken een klerikale inslag. Bijna tweederde van de 133 tussen 1925 en 1939 in Rolduc gehouden voordrachten werd verzorgd door priesters.

In België was organisator Rutten ervan overtuigd dat hij voorzichtig moest zijn met van de sociale weken een ultramontaans klerikaal wapen te maken.³⁵ Hij liet het liefst personen aan het woord die beroepshalve betrokken waren bij sociale vraagstukken. De Vlaamse weken waren actueel.³⁶ In Rolduc overwoog de grondslagenproblematiek. Jaar na jaar werd ze aan de orde gesteld door de dominicaan J.B. Kors uit Nijmegen en de jezuïet Sebastiaan Tromp die er uit Rome voor overkwam. Ze lieten zich inspireren door het klassiek Thomisme, zoals dit werd aangeboden op de Nederlandse seminaries. Het was een gesloten systeem, waarbij alle waarheid vooraf vast lag, ook die met betrekking tot menselijk handelen en het optreden van de mens als sociaal en zedelijk wezen. Jaren daarvoor hadden Mercier en de Fransman E. Gilson al gepleit voor een meer open houding. Men moest het eigene van St. Thomas kiezen als uitgangspunt van het denken en de ruimte die zo ontstond, benutten om bij ethische kwesties rekening te houden met nieuwe omstandigheden.³⁷ Hier was men nog niet zover. Menig Rolducse spreker wilde alle sociale actie eerst theologisch-wijsgerig funderen.

Het gevolg was dat op de Limburgse Studieweken niet alleen tot vervelens toe de gebreken van liberalisme en socialisme aan de orde werden gesteld, maar ook – en dit was ernstiger – een kloof ontstond tussen leergezag en sociale

³³ SHCL, documentatie Poels 45, brief van Poels aan Ruijs 28-04-1925.

³⁴ SHCL, documentatie Poels 45, brief van Poels aan Gerard Brom 25-07-1926.

³⁵ De term is van Wils, 'De historische verstrengeling', 242.

³⁶ Analyse op basis van de verslagboeken van de Limburgse, de Vlaamse en de Waalse sociale weken aangevuld met de in de programmaboeken aangekondigde sprekers die wel verschenen, maar geen tekst inleverden.

³⁷ J. Peters, *Methaphysica. Een systematisch overzicht* (Utrecht 1957) 9-10.

praktijk. Het begon op de eerste Studieweek al met de jezüet Van Ruth. Voor hem was het 'zoekt eerst het rijk Gods' uitgangspunt van alle sociaal handelen. Laat het kader van de organisaties een retraite volgen, zodat ze de kern kunnen vormen van een godsdienstige beweging die de arbeiders terugbrengt in de moederschoot van de kerk, zei hij.³⁸ Poels verzette zich ertegen. In 1927 noemde hij de louter kerkelijk gerichte Katholieke Actie de belangrijkste oorzaak van de ontkerstening.³⁹ Een jaar later kwam hij op dit standpunt terug, toen Kors een hiërarchie van waarden introduceerde met de woorden: het zedelijke gaat boven het stoffelijke, maar omdat de ziel huist in het lichaam is geen werkgever of priester verantwoord bezig, tenzij hij de arbeider verlost van zijn nooddrift en daardoor de kans geeft zich ook in geestelijk opzicht te ontplooiën.⁴⁰ Dit statement werd het paradigma van de Rolducse Studieweken in de era Poels.

In 1930 werd het lekenapostolaat het thema van de Rolducse week. Alle sprekers sloofden zich uit de hemelpoort te openen voor iedere in de arbeidersbeweging actieve persoon.⁴¹ In 1931 riep Friedrich Muckermann de kerk op de arbeiders terug te voeren naar de opdrachten uit de Bergrede. Poels gaf deze brug tussen religie en sociaal handelen een extra fundament. Het spook der werkloosheid was geen uitvloeisel van conjunctuurbewegingen, maar een product van het liberalisme dat God uit het openbare leven drukte, zodat de wereld in het duister werd gehuld, zei hij.⁴²

Medezeggenschap en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie

Op economisch en sociologisch terrein werd in Rolduc niet diep gegraven. Men sloot aan bij een leerboek van Heinrich Pesch dat de gangbare theorie rond arbeidsverdeling in Thomistische geest corrigeerde.⁴³ De arbeidsverdeling was zover voortgeschreden, dat geen product meer kon worden vervaardigd zonder de medewerking van mensen met uiteenlopende vaardigheden. Produceren vergde de samenwerking van velen. Dat ging beter als men de slavendrijverij verving door een arbeidsorganisatie gebaseerd op solidariteit.⁴⁴ Op de sociale week te Utrecht in 1921 had Romme een voorzet gegeven: overleg in fabriek en bedrijfstak kon solidariteit van werkgevers en werknemers tot stand brengen.⁴⁵ In 1927 perkte P. Aalberse, oud-minister van sociale zaken, het soli-

³⁸ H. van Ruth, 'Samenwerking tusschen de godsdienstige kerkelijke vereenigingen en onze katholieke standsorganisaties in beider wederzijdsch belang', *Verslagboek eerste Sociale Studieweek te Rolduc 1925*, 46-55.

³⁹ *Verslagboek derde... Studieweek 1927*, 32. Interventie naar aanleiding van de rede van J. Jacobs MSC.

⁴⁰ *Verslagboek vierde... Studieweek 1928*, rede J.B. Kors, 11-26.

⁴¹ *Verslagboek zesde... Studieweek 1930*, redes van Ruijs, 129-146 en Jac. van Ginneken S.J., 71-93; *De Mijnwerker* 9-08 1930, verslag Studieweek.

⁴² *Verslagboek zevende... Studieweek 1931*, rede Muckermann, 89-94 en conclusie van Poels getiteld: 'Het kapitalisme', 187-195.

⁴³ H. Pesch, *Lehrbuch der Nationalökonomie*, 4 delen (Freiburg 1914-1922).

⁴⁴ Salemink, *Katholieke kritiek*, 47-48.

⁴⁵ *Achtste Sociale Week Utrecht 1921*, rede van C.P.M. Romme, 268-280.

Hoofdaalmoezenier H.A. Poels en Jos Maenen, voorzitter van de R.K. Werkliedenbond, tijdens een onderonsje in de tuin van abdij Rolduc, 1931. Fotocollectie SHCL.

darisme van Pesch in tot maatschappelijke ordening.⁴⁶ De Sociale Studieweek moest streven naar het opbouwen door de standsorganisatie van een op solidariteit en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie gebaseerde samenleving volgens het adagium 'mijn baas, mijn collega en mijn ondergeschikten zijn mijn naasten met wie ik solidair ben en die voor mij opkomen volgens voorschriften vastgelegd in publiek recht'.

Zijn voorstel gaf de Limburgse Studieweken een eigen gezicht. Men hield zich bezig met iets anders dan de *Semaines Sociales de France*, waar de katholieke sociale leer werd geactualiseerd, en de Belgische sociale weken die actiebereidheid centraal stelden. Het principiële sociaal-politiek karakter leverde Rolduc een eigen publiek op. Op de eerste Studieweek kwamen de directeuren van grote mijnondernemingen om te horen wat er over medebeheer werd gezegd. In volgende jaren stuurden ze bedrijfskader. Het kreeg er extra verlofdagen voor.⁴⁷ De belangstelling uit de politieke hoek was groter. Katholieken die de departementen van Binnenlandse Zaken, Economische Zaken of Sociale Zaken beheerden, zagen het als hun plicht naar Rolduc te gaan, gesecondeerd door reeksen kamerleden. Ze troffen er meestal een Belgische minister en tot 1932 Joseph Joos, de fractievoorzitter van de Duitse *Zentrumspartei*.

⁴⁶ *Verslagboek achtste... Studieweek 1932*, rede P.J.M. Aalberse, 5-26.

⁴⁷ Mededeling van ir. H. Schlösser te Heerlen.

In 1925 kwam de organisator van de Belgische sociale weken, pater G.C. Rutten,⁴⁸ uitleggen dat medezeggenschap een kernpunt was van de katholieke sociale leer. Ze tastte de eenheid van leiding en de tucht in het bedrijf niet aan, beoogde slechts werkgevers en werknemers samen hun schouders te doen zetten onder de productie en hen lusten en lasten te laten delen. De vakbeweging diende deze gedachte te propageren, omdat in een bedrijf waar leiding en personeel solidair zijn, een rechtvaardig loon en sociale zekerheid gemakkelijker worden bereikt.⁴⁹ In 1929 betoogden wel zes sprekers dat medezeggenschap bijdroeg aan het instandhouden van de democratie en de aandacht afleidde van de macht van het loon, die zo sterk werd benadrukt door de niet-christelijke vakbeweging.⁵⁰ Het item diende vooral om socialisten, liberalen en fascistten te bestrijden.

Er is betoogd dat de aandacht die Rolduc aan het onderwerp besteedde, bijdroeg aan de nadruk die de encycliek *Quadragesimo Anno* in 1931 legde op medezeggenschap en solidariteit.⁵¹ Jammer genoeg is de bronvermelding onvolledig. Alleen de naam van de zegsman, Oswald von Nell-Breuning, wordt vermeld. De context is hier evenwel van belang. Von Nell-Breuning schreef in opdracht van paus Pius XI het ontwerp voor de encycliek *Quadragesimo Anno*. Toen bleek dat de paus veranderingen wilde aanbrengen die konden worden opgevat als een uiting van sympathie voor het corporatisme naar Italiaans fascistische snit, zocht Von Nell-Breuning naar een andere interpretatie.⁵² De Limburgse variant was er zo één. Laat ons dus niet overdrijven. Hooguit waren er zoveel overeenkomsten tussen *Quadragesimo Anno* en de Limburgse aanzetten, dat Poels c.s. in de woorden van de paus een uitnodiging mochten zien diens gedachten op hun Studieweken uit te werken.

Voorlopig kwam het daar niet van. Pas in 1934 kon de Limburgse Studieweek een begin maken met het optuigen van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (P.B.O.). Men pleitte voor een corporatieve staat, waar alle betrokkenen waren georganiseerd in onder overheidstoezicht staande bedrijfsschappen, verantwoordelijk voor organisatie, herstel en uitbouw van het sociaal-economische leven. De kerk kon op afstand meesturen als ze lekenapostelen inzetten die zich hielden aan de directieven van de hiërarchie.⁵³ Samenwerking tussen particulier initiatief, staat en kerk schiep een geheel dat ver uitsteeg boven de som der delen, concludeerde de vergadering in 1935, toen de sprekers zich lieten inspireren door een brief die kardinaal Pacelli in 1934 had gericht tot de *Semaine Sociale*

⁴⁸ Over de voorletters van Rutten bestaat verwarring. Afwisselend vindt men G., C., G.C. en C.G. *De Geschiedenis van de Christelijke Arbeidersbeweging in België* uit 1991 heeft consequent Georges Ceslav. Wij volgen dit.

⁴⁹ *Verslagboek eerste Limburgse Sociale Studieweek 1925*, 60-69.

⁵⁰ *Verslagboek vijfde.... Studieweek 1929*, redes S. Tromp SJ, 23-44; D. Beaufort OFM, 45-66; J.B. Kors OP, 67-82; F.A. Weve OP, 83-106; J. Jacobs MSC, 107-128 en J. Colsen CM, 141-156.

⁵¹ O. von Nell-Breuning, zonder bronvermelding geciteerd door Jacobs op de achtste Studieweek. Vgl. *De Mijnwerker 13-08-1932*.

⁵² J. Verstraten en G. Ginneberge (eds.), *De sociale ethiek van de Katholieke Kerk in de encyclieken van Leo XIII tot Johannes Paulus II* (Brussel 2000) 31 en 61.

⁵³ *Verslagboek tiende.... Studieweek 1934*, redes F. Tummers, 67-86 en J. Colsen, 87-106.

Tijdens de Studieweek van 1936 leidt dr. Poels de ministers dr. L.N. Deckers (defensie) en prof. dr. ir. H.C.J.H. Gellissen (economische zaken) naar de aula van de abdij Rolduc. Zij worden gevolgd door prof. dr. M.J.H. Cobbenhagen en de directeur van Rolduc, mgr. Van de Venne. Fotocollectie SHCL.

de France. Namens paus Pius XI liet hij weten dat sociale partners door samen in corporatief verband met inachtneming van de wensen van de burgerlijke en kerkelijke overheid te werken aan een betere samenleving, een maatschappij opbouwden die geheel voldeed aan christelijke eisen van rechtvaardigheid en naastenliefde.⁵⁴ Zo konden de godsdienstig-ethische, de staatkundige en de sociaal-economische doelstellingen ineenvloeiën.⁵⁵

Van 1937 tot 1939 poogden de Studieweken in een cyclus van drie jaar inhoud te geven aan ideeën omtrent een nieuwe wereldorde. Het eerste jaar werden de uitgangspunten op een rij gezet. Men behandelde de recente encyclieken *Divini Redemptoris* tegen het communisme en *Mit brennender Sorge* tegen het nationaal-socialisme, alsmede een pauselijke brief gericht aan de bisschoppen van Mexico over sociaal-economische vraagstukken. De volgende jaren werden de grenzen van het katholiek plan afgebakend.⁵⁶ De burgerlijke overheid mocht het voortouw nemen en zich omvormen tot draagster van een welzijnsstaat. Maar de beoogde solidariteit binnen de volksgemeenschap ontstond pas, als de overheid haar bestuur inrichtte volgens de beginselen van subsidiariteit. Die bracht participatie van alle geledingen en een gezonde afweging van de belangen van individu en gemeenschap en kon, naar de mening van J.A. Veraart, worden gerealiseerd door het invoeren van een P.B.O. Als alle economische sectoren – landbouw, nijverheid en dienstverlening – zich aansloten, gaf het de standsorganisaties een prachtige kans zich te ontplooiën, vulden Jacobs en Roncken aan.⁵⁷

⁵⁴ *De Mijnwerker* 17-08-1935.

⁵⁵ *Verslagboek elfde... Studieweek 1935*, redes W.H. Koenraadt, 105-122 en J. Jacobs, 123-142.

⁵⁶ *Verslagboek dertiende... Studieweek 1937*, in het bijzonder de redes van H.P. Marchant, 21-28 en J.B. Kors, 81-90.

⁵⁷ *Verslagboek vijftiende... Studieweek 1939*, redes van J.B. Kors, 67-74; H. Hermans, 93-112; J.A. Veraart, 113-128; J. Jacobs, 129-150 en K. Roncken, 151-170.

Poels vond het te weinig vernieuwend. Op 5 augustus 1939, de ochtend voor de opening van de vijftiende Studieweek publiceerde hij een lang artikel in het *Limburgsch Dagblad* getiteld: 'Verklaring der gedachten over "De Nieuwe Gemeenschap"'.⁵⁸ Men kon zich niet verlaten op een bedrijfsorganisatie aangestuurd door een neutrale overheid. Men moest streven naar een katholieke samenleving, tot stand te brengen met behulp van de standsorganisatie. Het artikel kreeg pas na de Wereldoorlog invloed, toen de Diocesane Commissie van Samenwerking het Limburgs deel van de zich ontplooiende Nederlandse welvaartsstaat verrijkte met een breed geschakeerd rooms zorgcircuit.

Strijd tegen het nationaal-socialisme

De sinds 1937 in Rolduc ontvouwde gedachten omtrent de ordening van de samenleving beoogden ook antwoord te geven op het staatscorporatisme van de fascisten. Die wilden alles van bovenaf regelen en werkgevers en werknemers dwingen tot economische inspanningen, terwijl Rolduc de samenwerking juist van onderop gestalte wilde geven. Het was niet de eerste keer dat de Limburgse Sociale Studieweken zich afzetten tegen fascistische maatschappijopvattingen. Op de Studieweek van 1929 mocht F.A. Weve zich uitspreken. Hij deed het genuanceerd. Met het Italiaans experiment dat het belang van de gemeenschap wel hoger inschatte dan dat van het individu, maar aan alle standen gelijke rechten toekende, was weinig mis. Opofferen van het individu aan de gemeenschap, zoals de NSDAP in Duitsland verlangde, kon echter niet door de beugel. Maar laat ons afwachten hoe het uitpakt.⁵⁹ Poels vond het te slap. In 1931 en 1932 nodigde hij de felle bestrijder van het Duitse nationaal-socialisme, Friedrich Muckermann, uit. In diens ogen moesten alle hens aan dek. Wie de uitwassen van het kapitalisme en de schrijnende werkloosheid echt wilde bestrijden, moest de persoonlijke vrijheid in ere houden, de gezinnen gelegenheid geven zich bij eigen haard te ontplooiën en persoonlijkheden vormen met behulp van de standsorganisaties. Hij mocht zich nooit lenen voor straatterreur.⁶⁰

In 1932 sloeg de vlam in de pan. Op 1 augustus meldden de kranten dat de NSDAP bijna veertig procent van de zetels in de Rijksdag had behaald. Zes dagen later begon de achtste Limburgse Sociale Studieweek, bijgewoond door premier Ruijs de Beerenbrouck en minister Verschuur in gezelschap van acht leden van de Tweede Kamer, onder wie prominenten als Aalberse, Steenberghe, Bongaerts en Kortenhorst. Ze troffen er vooraanstaande Nederlandse werkgevers, de Belgische minister van staat Frans van Cauwelaart, de fractievoorzitter van de *Zentrumspartei* Joos en Muckermann met een boodschap van kanselier Brüning.⁶¹ De wandelgangen meenden dat alleen katholieke initiatieven nog voor een omslag konden zorgen. Indien de christelijke arbeidersbeweging bij

⁵⁸ *Limburgsch Dagblad* 5-08-1939. Het pagina's lange artikel verscheen dezelfde dag als brochure in Kerkrade.

⁵⁹ *Verslagboek vijfde..... Studieweek 1929*, rede F.A. Weve, 83-106.

⁶⁰ *Verslagboek zevende..... Studieweek 1931*, 89-94 en achtste Studieweek 1932, 37-72.

⁶¹ *Limburgsch Dagblad* 8-09 en 9-09-1932.

Geschaard rond voorman Poels. Groepsfoto van de deelnemers aan een van de Rolducse Studieweken in de jaren 1930. Fotocollectie SHCL.

de hoogdringende maatschappelijke reorganisatie een leidende rol durfde spelen, kon de Sociale Studieweek tot ver over de grenzen heen invloed hebben en de katholieke partijen in Nederland, België en Duitsland konden, hoewel een minderheid, van doorslaggevend belang zijn.⁶² Op studieweken zet men gemakkelijk een hoge borst op.

In 1933 trokken J.B. Kors en J. Colsen van leer. In 1934 deden alle sprekers een antifascistische duit in het zakje.⁶³ In 1935 haalde Poels uit: het *delirium van Blut und Erde*, reet de eerste levensbeginselen aan stukken. Inmiddels was echter duidelijk geworden dat ach en wee roepen evenmin effect had als verboden van de bisschoppen. In 1935 behaalde de NSB in Limburg 11,7 procent van de stemmen.⁶⁴ In 1936 ontstonden mogelijkheden voor een steviger aanpak, toen J. de Jong aartsbisschop van Utrecht werd. De lesgevers op de Sociale Studieweken mochten alternatieven voor het fascistisch ideeëngoed aanreiken. Ze konden rekenen op steun van het leergezag. De leider van de NSB in de Senaat, graaf De Marchant et d'Ansembourg, hielp een handje. Naar aanleiding van het verschijnen van het verslagboek van de Studieweek van 1935 vroeg hij de minister van Justitie politieke uitspraken tijdens godsdienstige bijeenkomsten te verbieden.⁶⁵ De commotie daarover deed in 1936 het aantal deelnemers aan de Studieweek

⁶² Idem 10-08-1932, verslag slotzitting, en 11-08-1932, nabeschouwing; *De Mijnwerker* 13-09-1932, verslag slotzitting; *Verslagboek achtste...* Studieweek 1932, rede Van Cauwelaert, 141-150.

⁶³ *Verslagboek negende...* Studieweek 1933, redes Kors, 113-124 en Colsen, 125-144; *Verslagboek tiende...* Studieweek 1934, passim.

⁶⁴ S.Y.A. Vellinga, *Katholiek Zuid-Limburg en het fascisme* (Assen 1975), passim en A.P.M. Cammaert, *Het verborgen front. Een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Leeuwarden 1994) dl 1, 49-53.

⁶⁵ *Limburgsch Dagblad* 1-08-1936.

tot recordhoogte stijgen. Bisschop Lemmens haalde ongemeen fel uit.⁶⁶ In 1937 was het aantal in Limburg op de NSB uitgebrachte stemmen maar half zo groot als twee jaar eerder. De leiding van de Studieweken startte met het uitwerken van het hiervoor beschreven alternatief voor de fascistische samenleving.

Na de oorlog: een welzijnsstaat in wording, 1947 tot 1959

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd veel aandacht besteed aan de organisatie van de Nederlandse samenleving na het herstel van de vrede. De Limburgse illegaliteit hield de politiek-ideologische discussies evenwel uit angst voor verdeeldheid buiten de deur, vond ze zelfs irrelevant. Het gewest was homogeen katholiek. Samenwerken met andersdenkenden had men in de oorlogsjaren al geleerd. Het was een misrekening. Onmiddellijk nadat de bezetter was verdreven werd duidelijk dat de oude scheidslijnen niet waren verdwenen.⁶⁷ Eind 1944 ontstond een felle machtsstrijd. Ongenoegen over bestuurders en fabrikanten, die collaboratie kon worden verweten, maar gewoon op hun plaats bleven zitten, droeg een beweging die pleitte voor overdracht van het gezag aan 'het geweten der natie'.⁶⁸ Het ging evenwel om meer dan het bezetten van de topposities. De ene groep pleitte voor mogelijkheden de verzuilde samenleving te overwinnen en een eenheid van samenleven tot stand te brengen met respect voor elkaars levensovertuiging, de andere gaf prioriteit aan de terugkeer van het katholiek maatschappelijk engagement van de leken.⁶⁹ Rond de jaarwisseling 1944-1945 kwam de ontknoping in de vorm van een terugkeer naar oude structuren, naar men - goeddeels ten onrechte⁷⁰ - zei op gezag van de bisschoppen.

Tijdens de discussie in 1944-1945 over de doorbraakgedachte wist men de jonge katholieke intellectuelen echter niet in het gareel te houden. Het ontstaan van tijdschriften als *Dux* in 1947, *De Nieuwe Mens* in 1949 en *Te Elfder Ure* in 1953 markeerden het verzet. Waarom steunden de bisschoppen door dik en dun die ene katholieke partij, ook als ze een onpraktische sociale politiek voerde? Waarom plaatsten de bisschoppen de seksuele relatie van man en vrouw op de tweede plaats? Wat was het voordeel van het patronaatswerk boven padvinderij en dansen? Waarom dat gehakketak tegen psychologen en psychiaters?⁷¹ Zulke vragen werden steeds vaker gesteld.

De Limburgse Sociale Studieweken speelden in deze discussies geen rol. De oorlog veroorzaakte een onderbreking van acht jaar. Pas in 1947 konden ze worden hervat, volle twee jaar nadat de Belgen en de Fransen weer begonnen.⁷²

⁶⁶ *Limburgsch Dagblad* 3 en 5-08-1936.

⁶⁷ A.P.M. Cammaert, *Het verborgen front*, dl II, 1096.

⁶⁸ H.J.C. Termeer, *Het geweten der natie. de voormalige illegaliteit in het bevrijde zuiden* (Assen 1994).

⁶⁹ J.F.R. Philips, 'Een verkenning van het sociaal-politieke landschap in Zuid-Limburg in de bevrijdingstijd (1944-1945)', in: *Regionale geschiedenis zonder grenzen* (Maastricht 1998) 235-262.

⁷⁰ *Ibidem*, 250-251.

⁷¹ P. Luycks, 'Onder Katholieken', in: *Opstellen over Nederlandse Katholieken in de twintigste eeuw* (Nijmegen 2000) 14-35.

⁷² *Verslagboek 32e Semaine Sociale de France 1945, 28e Semaine Sociale Wallonne 1945 en 27e Vlaamse Sociale Week 1945*.

Tot 1955 zouden de Studieweken een klerikale aangelegenheid blijven. Priesters maakten er als vanouds de meerderheid van de sprekers uit.⁷³ De hoofdaalmoezenier van sociale werken Roncken, de nieuwe organisator van de Studieweken, haalde de banden met Vlaanderen aan. Bijna een kwart van de tussen 1947 en 1959 uitgesproken redes kwam uit de mond van Belgen. Leuvense personalisten als Philips, Devolder, Janssen en Walgrave stonden meermalen op de affiche, gesecondeerd door de ministers P. Seegers en F. van Mechelen en de leiders van de Belgische christelijke werkliedenorganisaties, R. Houben en R. Hulpiau, mensen uit de praktijk.⁷⁴ Roncken, diens medewerkers Jacobs en Colsen en de voorzitter en de secretaris van de Limburgse KAB, Jan Maenen en Jos Ensink, waren tussen 1948 en 1959 bijna altijd op de Vlaamse Sociale Weken aanwezig, vaak in gezelschap van andere Limburgers.⁷⁵

Rolduc wist niettemin geen nieuwe perspectieven te openen, nu de economische en sociale onzekerheid, die in de jaren dertig voor zoveel ellende had gezorgd, dank zij de uitbouw van een welzijnsstaat wegebde en de oude idealen van medezeggenschap, P.B.O. en bezitsspreiding werden verwezenlijkt. Het hield vast aan de idee van een zuiver katholieke samenleving. Door de wekelijkse contacten van Roncken met hulpbisschop – in 1958 bisschop – Hanssen was de invloed van het diocees op de Limburgse Studieweken groter dan ooit. En de standsorganisaties, die Roncken ontmoette in de Diocesane Commissie van Samenwerking, streefden slechts naar het van onderaf opbouwen van een katholieke samenleving door het van de grond tillen van tientallen instellingen voor maatschappelijk werk.⁷⁶

Al kreeg het ideaal van de welzijnsstaat, waar de KVP in Den Haag mee bezig was, op de Studieweken weinig aandacht, het nam niet weg dat de top van deze partij zich trouw liet zien. L. Beel, tweemaal minister-president, was een vaste gast. Naast hem zaten de katholieke bewindslieden op Economische Zaken, Sociale Zaken, Volkshuisvesting, Onderwijs, Maatschappelijk Werk en uiteraard de bewindspersoon belast met publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en bezitsvorming.⁷⁷ De discussies gingen echter louter over de relatie tussen kerk en staat. Het gaf spanningen en de arbeiders kwamen nog nauwelijks aan het woord.

In 1947 was 'neutraliteit' thema van de Studieweek. De acht sprekers waren het roerend eens. Katholieken konden zich nooit neutraal opstellen. Wie beschikte over de onfeilbare waarheid had de plicht daarvan luid kond te doen. Zonder *sensus catholicus* kwamen wetenschapsbeoefening, politiek en sociaal leven in het gedrang. De op de eerste rij gezeten Poels protesteerde en riep bravo, toen zijn vriend Jos Maenen opmerkte dat men in Nederland met zijn eeuwige

⁷³ Berekend op basis van de inhoudstafels van de verslagboeken.

⁷⁴ Programma's en verslagboeken van de Limburgse Sociale Studieweken 1947-1959.

⁷⁵ Verslagboeken van de Vlaamse Sociale Week 1948-1959, deelnemerslijsten.

⁷⁶ Mededeling van de oud-secretaris van de Diaconale Commissie van Samenwerking (DCvS), L. Speth en SHCL, archief DCvS 8-10, notulen 1948-1959.

⁷⁷ Het *Limburgs Dagblad* opende van 1947 tot 1959 zijn verslagen van de Studieweek met een lijst van prominenten.

coalities nooit verder zou komen dan te pogen er hier of daar iets katholieks door te krijgen.⁷⁸ In 1948 werd een punt behandeld dat ook de socialistische regeringspartner accepteerde: medezeggenschap.⁷⁹ Maar in 1949 stelde Rolduc het oude *ceterum censeo* weer centraal: sociale actie had in het bijzonder tot doel de kerstening van de moderne wereld. Het thema werd slechts door enkele sprekers min of meer concreet ingevuld.⁸⁰

De studieweek moest anders worden opgezet, maar hoe? De Vlaamse lijn wilde Roncken niet volgen. Daar werden voortdurend actuele problemen aan de orde gesteld, waarna politici concludeerden dat de kwestie in het door Walen gedomineerde Belgische staatsverband onoplosbaar was.⁸¹ Hier bestond niet de minste reden voor argwaan jegens de rijksoverheid. De Katholieke partij was immers een sterke coalitiepartner, voortdurend in de weer een welzijnsstaat op te bouwen. Hadden in deze dagen niet vragen rond persoonlijke ontplooiing voorrang? Het sociale vraagstuk, in de negentiende eeuw vooral een armoede-probleem en tijdens het Interbellum onzekerheid over de arbeidsplaats, leek verschoven naar de betrekkingen tussen personen. Aan de solidariteit die van werknemers wordt gevraagd moet een andere inhoud worden gegeven.⁸²

De Sociale Studieweek 1953 werd gewijd aan het thema: 'Wat kunnen de standsorganisaties doen voor de opbouw van een christelijke samenleving?'. Samen met pater A. Gerats verdedigde Roncken het primaat van de standsorganisatie. Cassianus Hentzen en J.A. Ponsioen zagen het andersom. *De Volkskrant* en de *Maas- en Roerbode* constateerden dat op de Rolducse Studieweek een crisis in het katholiek sociaal denken aan de dag was getreden. De stoffelijke noden van de arbeiders en de christelijke sociale beginselen stonden er lijnrecht tegenover elkaar.⁸³ Jonge intellectuelen reageerden opgelucht. Zou Rolduc eindelijk een echte Volkshogeschool worden, die vrijheid van denken en een kritische geest toestond?⁸⁴ Ze werden weldra bitter teleurgesteld.

Het Mandement van 30 mei 1954 en zijn gevolgen

Sinds driekwart eeuw hadden de pausen en van 1906 af ook de sociale studieweken gepleit voor katholiciteit als grondslag voor de sociale verhoudingen in de moderne staat, maar in de West-Europese democratieën stuitte die gedachte op ernstige problemen. Hoe moest het verder met de katholieken in het openbare leven? In 1953 hadden theologen onder leiding van J. Willebrands de bisschoppen opgeroepen het streven naar verbreding van de basis door

⁷⁸ *Limburgs Dagblad* 6-08-1947, verslag van de slotdag. Vgl. *Verslagboek zestiende... Studieweek 1947*.

⁷⁹ *Verslagboek zeventiende... Studieweek 1948* en *Limburgs Dagblad* 2, 3 3 en 4-08-1948, verslagen Rolducse Studieweek.

⁸⁰ SHCL, archief Roncken 80, artikel van pater Fidentius OFM Cap in *Het Volksweekblad* 13-08-1949.

⁸¹ Verslagboeken Vlaamse Sociale Week 1949-1954.

⁸² *Ibidem*, redes van A.C.J. Rottier, 90-118; J.J.M. van der Ven, 40-68 en M. Goetstouwers, 119-143.

⁸³ SHCL, archief Dieteren 643, knipsels uit *De Volkskrant* en de *Maas- en Roerbode* 5-08-1953.

⁸⁴ F. Erens, 'Democratie en volkshogeschool', *De Bronk* 2 (1954) 2-6.

oecumenische samenwerking met medechristenen in een mandement vast te leggen. De idee was terzijde geschoven.⁸⁵ Een ontwerp van coadjutor Hanssen, vicaris-generaal F. Feron en seminariedocent A. Ariëns ging uit van een ander uitgangspunt: katholieken mochten geen lid zijn van organisaties die de eenheid van katholiek optreden in de samenleving doorbraken.

Het Mandement 'De katholiek in het openbare leven van deze tijd' gaf grote beroering. Op de Limburgse Sociale Studieweek van 1954 plaatste ook de fractievoorzitter van de KVP, Romme, vraagtekens. Zonder brede samenwerking was in dit land politiek niets mogelijk. Door de Katholieken in landsdelen, waar ze in de minderheid waren te marginaliseren, legden de bisschoppen de gelovigen in een groot deel van het land een scheiding van godsdienst en leven op.⁸⁶ Ze brachten de idealen van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en medezeggenschap in gevaar. De Rolducse Studieweek werd een platform, waar in katholieke kring levende spanningen openlijk aan de dag traden. De organisatie gaf gematigde vernieuwers, aangevuld met een enkel controversieel spreker, het woord. Maar het moest niet zo zijn dat het hele land meegenoot. Het beraad moest vertrouwelijk blijven. Er werden geen verslagboeken meer gepubliceerd. Pas in 1964 kwam men daarvan terug. Tot dat moment moeten we refereren aan de uitvoerige verslagen in het *Limburgs Dagblad* gelardeerd met citaten of ons verlaten op het programmaboek waarin elke spreker een samenvatting gaf van zijn betoog.

De overgang naar Studieweken die in plaats van rolbevestiging te stimuleren discussies uitlokten verliep in een slingerbeweging. In 1955, 1957 en 1959 analyseerde Rolduc de nieuwe maatschappij. Achtereenvolgens ging het over het gezin, de plaats van de arbeid in een wereld vol vrije tijd en de ontdekking van de medemens op de werkvloer. In 1956, 1958 en 1960 had de theorie voorrang. Men sprak over bevorderen van het lekenapostolaat, de taak van de katholieke sociale organisaties en de rol van de kerk in de wereld. Steeds liep het uit op conflicten. Zo betoogden in 1955 de directeur-generaal volkshuisvesting, H. Busken, en de minister van Maatschappelijk Werk, F. van Thiel, dat er eerst fatsoenlijke huizen moesten komen voor het gezin weer tot leven kon komen, terwijl het kamerlid W. de Kort in huiselijke gezelligheid de voorwaarde zag voor het bijbrengen van rechtvaardigheidbesef en gemeenschapszin, wat volgens oud-minister J. Gielen weer alleen kon, als de school niet langer op de stoel van de ouders zat.⁸⁷

Een jaar later werd een reeks Belgen ingehuurd om de Limburgse werkman duidelijk te maken dat hij een apostolische taak had te vervullen. Het kwam tot een aanvaring tussen de Leuvense hoogleraar G. Philips en de Roermondse vicaris-generaal Feron. Philips waarschuwde voor een naar binnen gerichte ker-

⁸⁵ M.G. Spiertz, 'Over de christelijke hoop', *Trajecta* 3 (1994) 347-368.

⁸⁶ *Verslagboek drieëntwintigste... Studieweek 1954*, rede C.P.M. Romme, 92-105.

⁸⁷ *Programma vierentwintigste... Studieweek 1955* (ongepagineerd), samenvattingen van de redes van Busken, Van Thiel, De Kort en Gielen; *Limburgs Dagblad* 2 en 3-08-1955, verslag van de redes en de interventies.

kelijke gemeenschap.⁸⁸ In 1957 was het thema vrije tijd te neutraal voor grote meningsverschillen. Bisschop Hanssen riep de KAB op de leden te leren in hun vrije tijd de ware idealen na te jagen.⁸⁹ In 1958 handelde de Studieweek over de wijze, waarop de standsorganisatie haar taak moest vervullen. Voor vier sprekers waren het overleefde instellingen.⁹⁰

Van 1925 tot 1939 waren de deelnemers aan de Rolducse Studieweken gesterkt naar huis gegaan in het besef dat een opdracht moest worden vervuld conform de opvatting van Poels dat een verantwoordelijke samenleving slechts kon worden opgebouwd op basis van een katholieke sociale leer, gepropageerd door mensen met een apostolische bezieling. Amper tien jaar na zijn dood leek dit uitgangspunt begraven. Ook de draagster van zijn gedachtegoed, de standsorganisatie, lag er zieltoegend bij. Was Rolduc in staat de discussies in de Nederlandse kerkprovincie te vertalen naar het sociale veld?

In 1950 gold de Nederlandse kerkprovincie nog als de meest gezagsgetrouwe en best met Rome verbundene van heel West-Europa.⁹¹ Kort erna begonnen jongeren te roepen dat kerkelijke instituties geestdodend werkten en midden jaren vijftig, tien jaar nadat het politiek establishment erover was gestruikeld, vatten sociologen de strijd aan tegen de verzuiling.⁹² Een waarschuwing eind 1957 van de Willibrordvereniging, dat het confessioneel separatisme van de bisschoppen een gevaar vormde voor de samenleving,⁹³ deed aartsbisschop Alfrink de kruistocht staken ter verdediging van het Mandement, waarvan hij in 1954 *nolens volens* de eindredactie had verzorgd. In hun vastenbrief van 1959 draaiden de bisschoppen de rollen om. De hiërarchie legde geen voorschriften meer op, maar ging leren wat binnen de geloofsgemeenschap gemeengoed was.⁹⁴ Hoewel de tekst met nuances was doorspekt, was voor velen het tijdperk van openheid aangebroken. Naar hartelust werden kritische opmerkingen gemaakt, nieuwe ideeën gelanceerd en experimenten voorgesteld. In de jaren vijftig weerspiegelden Rolduc onzekerheid, vanaf 1960 manifesteerde er zich de nieuwe geest.

Toenemende spanningen 1960-1964

In 1960 werd in Rolduc de rol van de leek aan de orde gesteld onder de titel: 'De Kerk in de wereld'. Het *Limburgs Dagblad* begreep dat er meer aan de hand was en kopte 'Kerk en leek in een wereld die van gedaante verandert'.⁹⁵ Hoe moest de katholieke kerk zich in deze veranderende wereld staande houden? Twee weken

⁸⁸ *Limburgs Dagblad* 5-08-1956.

⁸⁹ *Limburgs Dagblad* 3-7 augustus 1957, voorbeschuwing 26e Sociale Studieweek en verslag van de interventie van Hanssen.

⁹⁰ *Limburgs Dagblad* 4-6 augustus 1958, verslag van de 28e Sociale Studieweek te Rolduc.

⁹¹ Coleman, *Evolution of Dutch catholicism*, 53-54.

⁹² J.A. van Doorn, 'Verzuiling: een eigentijds systeem van sociale controle', *Sociologische Gids* III (1956) 41-49 en I. Schöffer, 'Verzuiling. Een specifiek Nederlands probleem', *ibidem*, 121-127.

⁹³ *Katholiek Archief* XII, no 19, 19 mei 1958.

⁹⁴ *Katholiek Archief* XIV, no 7, 13 februari 1959, kolom 12.

⁹⁵ *Limburgs Dagblad* 1-08-1960.

Aandachtig luisteren een aantal prominenten naar een van de sprekers tijdens de Limburgse Sociale Studieweek van 1964. Van links naar rechts: hoofddirecteur van Staatsmijnen J.S.A.J.M. van Aken, vakbondsleider Frans Dohmen, directeur van Oranje-Nassaumijnen C.E.P.M. Raedts, burgemeester van Kerkrade Th. Gijzen, bisschop P.J.A. Moors, gouverneur Ch. Van Rooy, Jos Maenen. Fotocollectie SHCL

voor het begin van de Limburgse Studieweek van 1960 was die vraag aan de orde op de *Semaine Sociale de France* in Grenoble. Namens paus Johannes XXIII, die voorbereidingen trof voor de encycliek *Mater et Magistra*, had kardinaal-staatssecretaris Tardini de vergadering gevraagd de samenhang tussen socialisatie en persoonlijke vorming te doordenken. De theoloog Y. Congar schetste daarop de mogelijkheden om persoonlijk leven en leven in gemeenschap ook in veranderende omstandigheden op elkaar te enten vanuit christelijk perspectief.⁹⁶ Johannes XXIII haakte er in *Mater et Magistra* en *Pacem in Terris* op in: ga uit van de actuele noden en probeer binnen de ruimte die landspolitiek en bestaande juridische kaders bieden zoveel mogelijk te doen in katholieke geest.⁹⁷ Die suggestie leek de standsorganisaties nieuwe kansen te bieden. Bij de opening van de Studieweek 1961 wees voorzitter Roncken er vragenderwijs op. Wat was de basis van het katholiek sociaal denken? Kardinaal Ottaviani zei dat de Kerk de echt menselijke waarden moest verdedigen, progressieve Nederlandse katholieken meenden dat de gelovige het beter zelf kon doen. Waren deze standpunten verenigbaar? Voorzitter Roncken beseftte dat de Limburgse Studieweken een nieuw uitgangspunt moesten zien te vinden ter vervanging van het paradigma van Poels over de voortrekkersrol van de Kerk. Het bleek lastiger dan gedacht. In 1960 hadden de theologen P.A. van de Baar en E. Schillebeeckx ontkend dat de Kerk in de wereld taken had te vervullen. Het had geen zin te proberen van de

⁹⁶ 47e *Semaine Sociale de France* 1960. *Socialisation et personnes humaines*. Brief van Tardini en rede van Congar.

⁹⁷ J.Y. Calvez, *Église et société économique*, vol. 2: *l'enseignement de Jean XXIII* (Paris 1963) 14-21.

wereld een heilsinstituut te maken.⁹⁸ Teveel grondslagendiscussies veroordeelden de Studieweken toch maar tot navelstaren.

In 1962 ging het over het streng gesloten sociaal-politiek stelsel van communistisch Rusland, in 1963 over 'De jonge mens in de jonge wereld'. Het mocht niet baten. De oude groep deelnemers hield het voor gezien. Onder de wegblijvers waren veel arbeiders. Toen de discussies over jeugdproblemen ook nog uitliepen op soft gepraat over het begrip dat men moest hebben voor jeugdigen die hun eigen weg wilden gaan en geen boodschap hadden aan de oude sociale organisaties, zonder enige suggestie voor een nieuwe aanpak⁹⁹, werd het de KAB te veel. Ze greep een interne reorganisatie aan om haar financiële bijdrage aan de Limburgse Studieweken te heroverwegen. Als de katholieke arbeidersbeweging sociale studiedagen wilde blijven houden, kon ze beter aansluiten bij het amicale Gemert, de variant uit het bisdom Den Bosch. De Studieweek 1964 kon nog doorgaan, mits ze handelde over de taak van de sociale organisaties.¹⁰⁰ Voor de vijfde keer op rij werd het een flop. Drie sprekers verdedigden de stelling dat de arbeiders door de organisatie trouw te blijven, mochten rekenen op goede voorzieningen en meer vrije tijd, waarin ze zich konden ontplooiën. De Jezuiet H. Hoefnagels vond dit onzin. In een maakbare samenleving regelde de overheid alles. De arbeidersbeweging kwam alleen nog in beeld bij het overleg met sociale partners en dan nog alleen als adviseur van de minister van Sociale Zaken. Ook R. Kwant was negatief.¹⁰¹

Doodstrijd 1966-1973

Voor de katholieke arbeidersbeweging – nu NKV – was het genoeg geweest. Decennia lang had ze geprofiteerd van het christelijk vertoog. De sociale leer van de kerk had de basis gelegd voor een samen optrekken en een samen nadenken over hoe men zijn opdracht moest vervullen.¹⁰² Al die tijd hadden Sociale Studieweken, waar ook gehouden en welk thema ook aan de orde gesteld, gefungeerd als krachtig promotor van dit idee. Nu werd het religieus vertoog gedomineerd door zelfbegrip en zelfexpressie met als gevolg dat alle zangers in het koor eigen wegen gingen en de dirigent naar huis werd gestuurd.¹⁰³ Voor een NKV dat volop bezig was haar interne organisatie op orde te brengen was zoiets alleen maar contraproductief.

Misschien lag het anders voor het gesprek tussen de standsorganisaties van arbeiders, boeren, middenstanders, witte boordenwerkers, werkgevers

⁹⁸ *Programma dertigste ... Studieweek 1960*, samenvattingen redes P. van de Baar en E. Schillebeekckx.

⁹⁹ *Limburgs Dagblad* 29-31 juli 1963. Verslagen van de Rolducse Studieweek 1963.

¹⁰⁰ SHCL, archief Sampers 8, notulen van 9.05.1964.

¹⁰¹ SHCL, archief Roncken 80, dossier studiedagen 1964 en *Limburgs Dagblad* 27-29.07.1964, verslag Rolducse studieweek.

¹⁰² P. van Rooden, 'Oral history en het vreemde sterven van het christendom', *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis der Nederlanden (BMGN)* 119 (2004) 526-528.

¹⁰³ Vgl. H. McLeod, *Religion and the people of Western Europe* (Oxford 1997) en C.G. Brown, *The death of Christian Britain. Understanding secularisation 1800-2000* (London 2001).

en intellectuelen in de Diocesane Commissie van Samenwerking. Als die de Studieweken belangrijk vond, moest zij ze zelf maar organiseren. Reorganiseren was gewenst. De thema's konden concreter en meer afgestemd op de behoeften van de regio. De Studieweken werden Studiedagen. Ook leek het goed het aantal deelnemers te reduceren en te beperken tot de leidinggevenden in politiek en samenleving. Die hadden invloed in Den Haag en konden zorgen voor een regionaal tintje bij de besluitvorming.¹⁰⁴

Op deze basis werd in april 1965 een voorbereidingscommissie samengesteld. Al op haar eerste vergadering zwoer ze de pretentie af een forum te zijn voor baanbrekend katholiek denken over de moderne maatschappij, ook al was die blijkens de encyclieken *Mater et Magistra* (1961) en *Pacem in Terris* (1963) alsmede de constitutie *Gaudium et Spes* van het Tweede Vaticaans Concilie flink in beweging. Deze documenten waren zo internationaal georiënteerd dat ze voor een bijeenkomst met een regionaal karakter irrelevant leken. Rond de jaarwisseling van 1965-1966 werden sprekers gevraagd voor bijeenkomsten over de verdeling van de welvaart en de ruimtelijke ordening.¹⁰⁵ Drie van de vier weigerden. Limburg had andere dingen aan het hoofd. Zojuist was de sluiting van de mijnen aangekondigd. 45.000 mensen verloren hun baan. Wie dacht nog aan een evenwichtige verdeling van de groei? De voorbereidingscommissie hield voet bij stuk. Het kwam haar in april 1966 te staan op fiolen van toorn van de 184 deelnemers. Op de slotzitting verbood aalmoezenier Sampers de aanwezigen te spreken van een totale mislukking, minder geslaagd mocht wel.¹⁰⁶

De Diocesane Commissie van Samenwerking, die de voorbereidingscommissie verving, liet haar secretaris Jan Peters een nieuwe doelstellingnota schrijven en nodigde een drietal uit Limburg afkomstige hoogleraren uit op te treden als curatorium om het niveau van de studiedagen te bewaken: de landbouweconoom Th. Thurlings, de psycholoog J. Kremers en de socioloog J. van Hoof.¹⁰⁷ Ze namen meteen het heft in handen. Rolduc moest praten over de gevolgen van de herindustrialisatie, veranderende rolpatronen in de samenleving en het uiteenvallen van verenigingen, gezinnen, scholen en traditionele organisatievormen. De heren kwamen het zelf aan een honderdtal geselecteerde gezagsdragers uitleggen,¹⁰⁸ maar hadden weinig succes. De pers haalde uit: 'Nooit werd op de Rolducse Studiedagen zo fundamenteel getornd aan Limburgse heilige huisjes. De geest der kritiek is er rondgegaan als een brullende leeuw. Moet dit ertoe leiden dat alle erfgoed wordt afgedaan als dood kapitaal?'¹⁰⁹

¹⁰⁴ SHCL, archief DCvS 75, notitie van 18.01.1965; archief Sampers 8, notulen DCvS 13.02.1965 en ibidem 9, notulen DCvS 4.04.1965.

¹⁰⁵ SHCL, archief DCvS 75, notulen voorbereidingscommissie 10.07, 26.10 en medio november 1965.

¹⁰⁶ Ibidem 76, deelnemerslijst, stenografische verslagen van de discussie en evaluatie van de studiedagen 1966.

¹⁰⁷ Ibidem 75, notulen 9.08 en 1.12.1966; SHCL, archief Sampers 8, verslag van een gesprek van 10-09-1966.

¹⁰⁸ Ibidem 77, notulen 13.12.1966 en archief Sampers 8, verslag van 14.01.1967.

¹⁰⁹ SHCL, archief Sampers 9, verzameling knipsels naar aanleiding van de studiedagen 1967 zonder vermelding herkomst.

Het curatorium, inmiddels uitgebreid met de sociaal-psycholoog J. Vollebergh, hield vol. Het jaar erna waren arbeid en beroepskeuze aan de beurt.¹¹⁰ Alles moest anders. Een vakbondsblad schreef: 'Vroeger gingen de deelnemers gesterkt naar huis, nu is onzekerheid en verwarring hun deel'.¹¹¹ De beroering gaf de Diocesane Commissie aanleiding de bevoegdheden van curatoren in te perken. Een voorbereidingscommissie zou voortaan, het curatorium gehoord, de besluiten nemen. De commissie wilde praten over de generatiekloof, schaalvergroting of eventueel bestuurlijke technocratie, door curatoren samengevat onder de noemer 'ondoorzichtigheid van besluitvormingsprocessen'. Weer liep het uit op abstracties.

Het NKV en de Katholieke Vereniging van Mijnbeambten besloten voortaan weg te blijven,¹¹² maar Sampers wilde niet opgeven. In 1970 mochten onder het hoofd 'democratie' drie jongeren hun zegje doen, ingeleid door de Gentse hoogleraar J. Kruithof. Voor hem was elk streven naar meer democratie een poging mentaliteiten om te buigen en structuren te veranderen. Het vereiste straatgeweld, buitenparlementaire actie en sociale conflicten. C. Ehlen sprak over het gezin, die kapitalistische structuur die de jeugd dagelijks zoveel gezeur bracht. De onderwijzer in spe M. van Rooy veroordeelde het gestructureerd onderwijs als een autoritair frustreren van de ontplooiingskansen van jeugdigen en HTP-student J. Dommeck liet weten dat hij al zijn hoop had gesteld op buitenparlementaire actie.¹¹³ Menig lid van de Diocesane Commissie was blij eindelijk te hebben vernomen hoe de studentenrevolte van 1968 in eigen omgeving doorwerkte.

In 1971 werd nagegaan, wat de voorkeur verdiende: welvaart of welzijn. De econoom W. de Roos herleidde alle welzijnsproblemen tot economisch bevredigbare behoeften; A. van Tienen, afdelingshoofd bij CRM, achtte welzijn puur subjectief. Ieder mens bereikt zijn zelfverwerkelijking op eigen wijze. Daar kon geen overheid bij helpen.¹¹⁴ In 1972 werd het gezin aan de orde gesteld. Inleider en panel waren het eens. Het gezin was een historisch product, voortdurend in verandering. Het type gezin, waarin de aanwezigen waren opgegroeid, was gedoemd te verdwijnen. Het had geen zin er een traan om te laten.¹¹⁵ In de Diocesane Commissie ontstond opnieuw beroering. Ook in 1970 was al geprotesteerd tegen de volstreekte vrijblijvendheid *in religiosis* op de Studiedagen. In 1973 was het tijd voor een ethisch thema onder leiding van de gematigde P. Sporken.¹¹⁶ Die behandelde de ethische gevolgen van de technologische voor-

¹¹⁰ SHCL, archief DCvS 77, voorbereiding 35e Sociale Studiedagen 31-05-1967.

¹¹¹ SHCL, archief Sampers 9, knipsel uit *De Mijnwerker* van april 1968.

¹¹² SHCL, archief DCvS 79, notulen 13-11-1968 met als bijlage een artikel uit *Limburg Vandaag*, z.d.

¹¹³ Inleidingen gehouden op de 38e Sociale Studiedag op 3-04-1970 te Heerlen; *Limburgs Dagblad* 4-04-1970.

¹¹⁴ Inleidingen gehouden op de 39e Sociale Studiedag op 16-04-1971 te Heerlen; *Limburgs Dagblad* 17-04-1971.

¹¹⁵ SHCL, archief DCvS 82, stukken betreffende de Studiedag 1972 en *Limburgs Dagblad* 8-04-1972 verslag Studiedag.

¹¹⁶ SHCL, archief Sampers 9, notulen van 17-03 en 23-05-1970, 8-11-1971 en 17-02, 15-09 en 25-10-1972.

uitgang in de geest, waarin Gabriel Marcel dat vijftien jaar eerder had gedaan.¹¹⁷ Nu bleven zelfs de welzijnswerkers weg. De Diocesane Commissie besloot ermee te kappen. Hun achterban had geen interesse meer. Als nog iets gedaan moest worden dan zorgde het Provinciaal Orgaan Welzijnsbevordering Limburg (POWL) daar maar voor.¹¹⁸

Pogingen tot herstel

Het POWL begon enthousiast aan zijn nieuwe taak, maar kwam, zover kon worden nagegaan, niet verder dan het organiseren van één middagvergadering, waarop vier sprekers een korte toelichting gaven op recente rapporten over de beroepskeuze van jongeren.¹¹⁹ De sprekers uitten zich zakelijk. Er volgde echter een chaotische discussie die, zoals in die jaren gebruikelijk, volledig buiten de orde was.¹²⁰ De oude standsorganisaties misten weldra het onderling contact, vooral nadat in 1978 de Diocesane Commissie was opgeheven en vervangen door een Gespreksgroep Katholieken-Bedrijfsleven, die erg vrijblijvend opereerde. Eind 1982 rees in deze kring de gedachte tijdens een studiedag de gemeenschappelijke uitgangspunten te benoemen. Op 14 mei 1983 kregen ze van de moraaltheoloog R. van Kessel te horen dat ze zich nooit aan hun verantwoordelijkheid voor de medemens mochten onttrekken. De deelnemende organisaties stemden ermee in. Een commissie mocht proberen hier een richtsnoer voor maatschappelijk handelen uit te distilleren. Ze stelde voor te proberen een gezamenlijke aanpak te ontwikkelen voor een actueel maatschappelijk probleem op basis van Christelijke openheid ten opzichte van elkaar, bijvoorbeeld het werkloosheidsvraagstuk.¹²¹ De inleider, J. van Veen, een medewerker van de Raad van Kerken, bepleitte het loslaten van de oude arbeidsethos.¹²² De sfeer werd grimmig. Men durfde geen nieuwe poging meer wagen. Pas bij de viering van Honderd Jaar Aalmoezeniers van Sociale Werken in 2002 kon worden afgesproken de Limburgse Sociale Studieweken zo mogelijk in 2004 of 2005 te doen herleven.

Hoe anders was het in België en Frankrijk gegaan. *ACW* en *Mouvement Ouvrier Chrétien (MOC)* zetten de Vlaamse en Waalse sociale weken voort tot de huidige dag. In de even jaren wordt de *Semaine Sociale Wallonne* gehouden, in de oneven de Vlaamse Sociale Week. De bijeenkomsten mogen rekenen op 600 tot 800 deelnemers. De thema's zijn actueel en waaieren breed uit.¹²³ Ook de Fransen werken voort, op hoog niveau. De Franse bisschoppenconferentie houdt er een *Commission Sociale* op na die intensief bij de *Semaine Sociale* is betrokken.¹²⁴

¹¹⁷ Inleiding gehouden op de 41e Sociale Studiedag te Rolduc op 27-04-1973.

¹¹⁸ POWL-bericht 4 mei 1974 en SHCL, archief DCvS 83, vergadering 21-03-1974.

¹¹⁹ 'Kiezen en terechtkomen'. Studiedag 27-09-1974 te Roermond [Roermond 1974].

¹²⁰ Er is geen verslag van de discussie aangetroffen. De tekst geeft de herinnering weer van de aanwezige auteur.

¹²¹ SHCL, archief DCvS 91, verslag van de studiedag van 14-03-1983 en conclusies van de commissie Peters, 23-08-1983.

¹²² SHCL, archief DCvS 91, verslag van de studiedag 1984.

¹²³ E. Lamberts, 'De Sociale Weken in het goud', *De Gids op Maatschappelijk Gebied* 74 (1983) 770-774.

¹²⁴ *78e Semaine Sociale de France, 14-16 novembre 2003. Programme.*

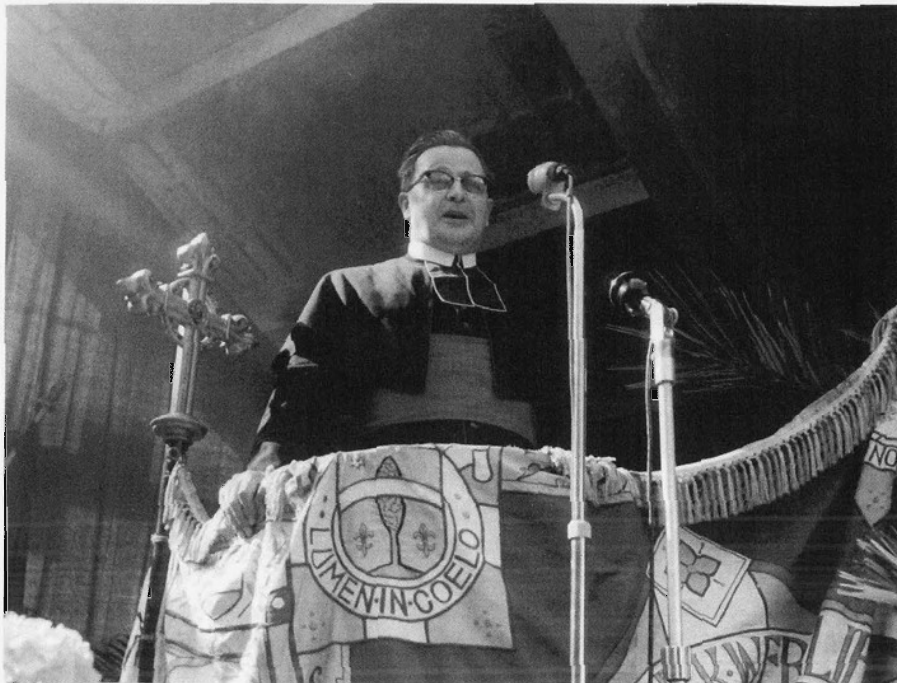
Conclusie

We beschreven de Limburgse Sociale Studieweken en haar voorgangers aan de hand van eigentijdse documenten: programmaboeken, verslagbundels en kranten. We lieten de sprekers en deelnemers aan de Studieweken zo veel mogelijk aan het woord en gaven weinig commentaar. Ook deze conclusie zal een voorlopig karakter dragen.

Het valt op dat sommige grote problemen noch vóór, noch na de Tweede Wereldoorlog aan de orde kwamen. Voor 1940 werd niet gerept over de spanningen tussen stands- en vakorganisaties, na 1950 werden de veranderingen in de kerkprovincie, de constitutie *Gaudium et Spes* en de acht nieuwe sociale encyclieken nauwelijks genoemd. In de jaren voor de Eerste Wereldoorlog werkten op de studieweken van de Katholieke Sociale Actie alle betrokkenen goed samen, in de verwachting te komen tot verbetering van de levensomstandigheden van de arbeiders, en tot het verhogen van hun intellectueel en sociaal niveau. De broze eenheid onder de katholieken noopte tot omzichtigheid.

Na de Eerste Wereldoorlog sprak men zich duidelijker uit. De Sociale Studieweken in Rolduc waren, zolang Poels ze organiseerde, gestoeld op heldere uitgangspunten. Ze dienden van het kader van de arbeidersbeweging een homogene groep te maken, in staat een bijdrage te leveren aan het oplossen van actuele sociale problemen in het besef er apostolaat mee te bedrijven. Daartoe moest de katholieke sociale leer, die slechts bestond uit algemene uitgangspunten, permanent worden geactualiseerd en getoetst. In dit opzicht werden gewichtige prestaties geleverd. De Limburgse pleidooien voor collectieve verantwoordelijkheid voor het productieproces door medezeggenschap lagen mede aan de basis van *Quadragesimo Anno*. De uitwerking ervan - publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en een van onderop opgebouwde samenleving - had niet alleen gevolgen voor de sociale leer van Pius XII en op de onder de oorlog in de illegale pers gevoerde discussie over de opbouw van een nieuwe samenleving in ons land na de bevrijding, maar ook op de door de KVP direct na de oorlog gevoerde politiek gericht op bevordering van medezeggenschap, P.B.O., bezitsvorming en de opbouw van een welvaartstaat. Zelfs het Nederlands poldermodel is er schatplichtig aan. Maar er waren ook minder smakelijke vruchten. De gematigd corporatieve samenleving op streng katholieke grondslag, waarvoor de Nederlandse bisschoppen een lans braken in hun Mandement van 1954, heeft ook wortels in Rolduc.

Na de oorlog liepen de Sociale Studiedagen vaak achter de feiten aan. Bij de hervatting van de Studieweken was de discussie over het vervangen van de zuilen door landelijke uniformiteit een gepasseerd station. Dat gold niet voor de strijd van jonge katholieke intellectuelen om meer invloed. Die werd onvoldoende ernstig genomen. En de pleidooien van Johannes XXIII het streven naar een zuiver katholieke samenleving te vervangen door acties voor een samenleving, waarin ook katholiek gedachtegoed kon worden verwezenlijkt, drongen nauwelijks door, ook al vonden ze aansluiting bij het laatste optreden van het duo Poels-Maenen. De vertegenwoordigers van het katholiek sociaal denken

Hoofdaalmoezenier K. Roncken tijdens een van zijn vele toespraken, badend in een hemels licht.
Fotocollectie SHCL.

in Nederland, aanwezig op de Rolducse Studieweken, verloren het zicht op de samenleving in verandering. Af en toe werden wel opmerkingen gemaakt over de gevolgen van de verdringing van handarbeid door meer intellectuele eisen stellende bezigheden en de verlamrende werking van de welvaartsstaat, maar nieuw sociaal beleid werd er niet op gebaseerd.

Verwonderlijk is het niet. Recent onderzoek maakt duidelijk dat destijds alle theoretici op sociaal-cultureel terrein het zicht op de realiteit verloren.¹²⁵ Gebruikelijke verklaringen behoeven herziening. Zowel van sociologische als van historische zijde¹²⁶ is erop gewezen dat termen als secularisatie, ontzuiling en deconfessionalisering niet adequaat zijn, al was het maar omdat daarmee de breuk die zich tien, twintig jaar na het einde van de laatste wereldoorlog heeft voorgedaan, wordt ontkend. Heel de twintigste eeuw door is immers geklaagd over ontkerkelijking en verwereldlijking. Ten onzent wees Poels er al in 1900 met nadruk op in zijn rede 'Onze Roeping'. Recent zijn verklaringen gezocht op basis van verwijzingen naar de groeiende nadruk op eigen verantwoordelijkheid en de behoefte aan zelfbegrip en zelfexpressie. In de ogen van

¹²⁵ A.J.A. Felling, *Het proces van individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaal-culturele ontwikkeling* (Nijmegen 2004).

¹²⁶ Samenvattingen van deze discussies bij Van Rooden, 'Oral history en het vreemde sterven van het christendom', 524-529 en Felling, *Individualisering*, 5-11.

Th. Luckmann leidden ze omstreeks 1960 tot een geprivatiseerde vorm van religie¹²⁷ met als gevolg individualisering (Felling) en demonopolisering van traditionele verbanden (Luckmann), uitmondend in een voorkeur voor sociaal leven in zelfgekozen kleine organisaties.

Van de organisatie van de Limburgse Studieweken mocht niet worden verwacht dat ze het fenomeen in al zijn consequenties doorzag. Ze liet in Rolduc slechts tegengestelde opvattingen voor het voetlicht brengen. Gaandeweg isoleerden de Sociale Studieweken zich daardoor van de rest van katholiek Europa. Aanvankelijk werd daar gemoedelijk op gereageerd. Toen in het begin van de jaren zeventig bleek dat de inleiders op de Rolducse Studieweek nog slechts buigingen maakten voor de kreten van de Parijse revolutionairen van 1968, verloor de achterban echter het vertrouwen. Menig bezoeker constateerde dat de Studiedagen hem niets meer te bieden hadden en bleef weg, het kader van de sociale organisaties voorop. Er kwam abrupt een eind aan de bijeenkomsten. Pogingen de zaak weer tot leven te brengen mislukten. Dit betekende niet dat in de eenentwintigste eeuw reflectie op maatschappelijke problemen door katholieken zinloos is. Tussen 1961 en 1991 werden viermaal meer sociale encyclieken en concilieteksten gepubliceerd dan in de zeventig voorafgaande jaren. Ze hebben een hechter bijbels en theologisch fundament dan hun voorgangers¹²⁸ en onderstrepen zo de noodzaak van hernieuwde reflectie. Belgische en Franse voorbeelden bewijzen dat het mogelijk is. Een recente uitgave van *Justitia et Pax*, meer een handboek dan een compendium,¹²⁹ wijst de weg.

¹²⁷ Th. Luckmann, 'The social forms of religion in western societies at the end of the 20th century', in: F. Cerutti and R. Ragionieri, *Identities and conflict* (Basingstoke 2001) 48-49.

¹²⁸ *De sociale ethiek van de katholieke kerk 2000*, 309 en 343.

¹²⁹ *Compendium 2004*.